

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԼՐԱԳԻՐ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ, ԱՊԻՍՏՈՒՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՏՐԱԿԱՆ

Տարեկան գին կանխիկ դրամով 100: Վեցամսեայ գին դրամով 52 1/2: Եռամսեայ գին 26 3/4:
Հինգ ստորագրուող գանձարին մէկ օրինակ իրեն ձրի ցիտի արուի:
Այս Լրագիրը ամեն շաբաթ օրերը կը հրատարակուի:

Պոլսէն դուրս գացած Լրագիրներուն փոխարին ծախքը առեցնի ջրայ Է:
Իր ճաշին համար շուր մը հրատարակեց ուշացց ցիտի ջնարկ առցին 40 փարայ:
Երաստից գրող ծանուցու մը ձրի Է: Դուրսէն եկած նամակներուն փոխարին ծախքը իրեցց ցիտի ջնարկ:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՊՕԼԻՍ 1 ՄԱՅԻՍ

Լնցեալ շաբաթ օր արքունի գանձատան տեւ սուռ վսեմախաղ Նափը փաշան և արտաքին գործոց տեսուչ արժանապատիւ Տիֆաթ փաշան Չերազանի արքունի պալատը գացին որ իրենց նոր պաշտօնին համար վեհափառ Արքային շնորհակալութիւն մատուցանեն:

— Գլխավոր խորհրդի կառավարիչ Սուսա Սաֆֆէթի փաշային իզմիր գալը և հոն իւր գաւառի իշխաններէն ետեւ հոս գաւառալը կը գրեն իզմիրէն:

— Հոսմայու տէրութեան վեհափառ Արքային եկած պարգեւներուն փոխարեն հիմա մեծափառ Պէրքիէրին ալ զանազան ծանր պարգեւներ կը տաւ իւր հետը, որոնցմէ գլխավորներն են՝ վեհափառ Արքային կենդանաբերող ծանրագին անգամանդներ, բոլ զարդարուած, երեք հատ տուփ նմանապէս ծանրագին, մէկ արծաթ փառարան մը ոսկեղծ, վեց հատ արծաթի ընտիր ձի, և այլն և այլն:

— Իմացանք որ Գաղղիայի հասարակապետութիւնը դեսպանութեան պաշտօնով հոս պիտի խաւրէ անուանի Օլիք զորապետը որ պիտի մեկնի Փարիզէն ամայս 18 ին:

— Սելանիկէն մէքիպէ շողեհաւալ 1200 կրթեալ զօրք գէպ ի Վառնա խաւրուեցան տէրութեան հրամանաւ:

— Տեղւոյս կառավարութիւնը որ քանի մը տարի է յատկապէս շողեհաւ մը որոշեր է Վոսթոր, օգտափութութեան գնացող մարդկանց երթալ գալուն դիւրութեանը համար, այս տարի ալ նոյնպէս շողեհաւ մը որոշեց որ բոլոր ամառը բանի այս օրէնէ սկսելով:

ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆ: (Էրոն-Նախ-Ին 1): Կիւրեւի որ ապստամբներու գլուխ եղողներուն մէջ միաբանութիւնը շատ կատարեալ է. և կ'ըսուի ալ որ Նաֆէր Բուլի խանը ասոնց մէկը զարկեր մեռցուցեր է, որ կ'ըսուի տէրեկէղի Սիւլէյման խան: Նաֆէր Բուլի խանը ուրիշ շատ մարդ ալ սպաննած է թիւրքմէներէն ասկէց զատ. և թէ ուշ թէ կանուխ, թիւրքմէները այս արիւն ներուն հաշիւը անկէց պիտի ուզեն: Այս իրեն գտած նոր բարեկամներուն մէջ կատարեալ ապստամբութիւն չունի, որ ասկէց քիչ ատեն առաջ իրեն փախաւոր թշնամիներն էին: Ըսնք իրեն բաւական ընելը համար շատ պղտիկութիւններու ալ յանձնառու կ'ըլլայ. մանաւանդ այն պղտիկութիւնը որ կամայ կամայ կ'ըլլայ եւսմանքներուն մէջ հասած ատենը, այս դիպուածս այն ալ կը ցրցեն թէ ինչ աստիճան անկեղծ բարեկամ կրնան ըլլալ ասանկ մարդիկը: Եւ եղածին պատմութիւնը այս է:

Երբ որ Նաֆէր Բուլի խանը Պաշտօնատի վիճակին մէջ շատ զօրաւոր, իրեն մերձաւոր թիւրքմէն ցեղերուն վրայ ալ ձեռք երկնցուցեր և վախցուցեր էր, որ իրեն կողմէն գացող մէկ լալ մարդ մըն ալ անսնէին նէ կը գողային, և անոր անհնազանդութիւն ցրցենքէն ալ մեծապէս կ'ըզգուշանային: Եւսմանքներուն ցեղապետը անհնազանդութեան փորձ մը ընել ուղղելով ասոր մարդոցմէն սպաննուեցաւ 1843 ին շնան վերջեր: Այն ատենէն եւսմանքները աւելին խտուածքէն վախճալով ասոր հետադարձութեան տարիպետեցան: Հիմայ որ Սիւան տաշտի պատերազմին իրեն մարդիկը զինքը մինակ թողցրին, հարկադրեցաւ այս եւսմանքներուն մէջն ինչալու. ուրովհետեւ այն ատենը ինչ կը փախէր, և թագաւորին զօրքը ետեւէն ինկած էին: Եւսմանքներուն հիմակուան ցեղապետը ասոր սպաննել տուած ցեղա-

պետին տղան է. բայց ասիկայ գիտնալով որ հիւսիսափութեան օրէնքը զինքը վրէժ ինքզնիքներուն քէնէն ալ աղատ կը պահէ, ամենեւին չի տարակուսելով չիտակ եւսմանքներուն ցեղապետին տաղաւարը գնաց: Եւ յիշաւ ցեղապետն ալ հիւսիսափութեան օրէնքը պահէց. անանկ որ անկէց ետքն ալ Նաֆէր Բուլի խանի պէս մարդ մը կարող եղաւ թագաւորին դէմ բաներ միտմտալու, և գործադրութեանն ալ ձեռք զարնելու: Բայց ցեղապետը այսքան անկէց ուղեւոր իրաւունք սեպեց՝ ըրած յանցանքին իրեւ փոխարեն, որ Նաֆէր Բուլի խանին անձնական պատուոյն կը դպէր, բայց հարկ եղաւ կատարելու: Պարտաւորեցաւ որ ոտքին ամանները իր ձի տը կախէ. և անանկ բոլոր թաղերով եւսմանքներուն օգտին մէկ ծայրէն մէկալ ծայրը երթայ, որ ընդարձակ տարածութեամբ ալ տեղ բռնած էր. և մեռցրենէ տուած մարդուն այրի կնոջմէն թողութիւն ուղէ, որուն տաղաւարը միւս ծայրն էր: Գնաց, և թողութիւն առաւ: Հիմայ քիւրտները և թիւրքմէները միաբանած կ'երեւէին. բայց այս երկու ցեղը իրարու ատելի և թշնամի ըլլալու շատ պատճառներ ունին. և ուրիշ պատճառներէն զատ՝ կը թոնկի վերաբերեալ տարբերութիւն ալ ունին. ուստի անհնար է որ ասոնց միաբանութիւնը երկար տեւէ: Կ'երեւի որ շատ ատեն չանցած մէկ վեճ և երկարատեւութիւն մը պիտի ելլէ մէջերէն, և երկու կողմին մէկը ներքի պիտի երթայ:

Պարսից ծովուն մէջ պտըտող անգղիական նաւերուն խումբը մեծ զոհուածութիւններ կ'ընէ. չըլլայ որ սեւամորթ գերիի առուտուր ըլլայ: Այս նաւախումբին հրամանատարն է Գոթֆրայտ. և բոլոր նաւախումբը չորս նաւէ կը բաղկանայ. որոց երկուքը 4, մէկը 10 և մէկը 18 թիւանոց ունի. և կանոնաւոր կերպով ամիսը անգամ մը ճանապարհ հարդութիւն կ'ընեն Պաշտօնատ:

Սոս օրերս Էրեզէն եկած կարաւանէ մը հետեւեալ լուրերս առինք: Սուհամմէտ Բիւպար խանին մեռնելովը Տոգ Սուհամմէտ խանին գործոյն աւելի յաջողութիւն մը չեղաւ: Սիւպա տղը ցը փառափութութիւնը՝ որ ամէն ալ գերադէպ իշխանութիւնը ձեռք ձգելու աչք ունին, միշտ տարտամութեան մէջ կը թողու ասիկայ. և միաբար զըրած բաները գլուխ հանելու արգելք կ'ըլլայ: Սուհամմէտ Բիւպար խանը որ մեծ տղան է, ամենեւին հօր սիրելի եղած է. և հայրը ասկէց աւելի աւաջ բաշտած էր ասոր պղտիկ եղբայրը, Սուհամմէտ Զայտար խանը: Երկու հօր մէջը և անոր թագաւորութեանն ալ Ժառանգ ընդունուեցաւ: Այս նոր ընտրուած մէջը հասարակութեան հետ աղէկ վարմունք չունենալով ալ աղուաններուն սիրելի է իրեն զինուորական հանգամանայը և կտրիճութիւնը համար: Բայց աղուանները ներքին միտք մըն ալ ունին. ընդհանրապէս վախ մը կայ սրտերէն, չըլլայ որ հայրը ինչ բանի յոժարութիւն ունի նէ ինքն ալ նոյն յոժարութիւնը ցըցընէ, և որովհետեւ շատ երեսէ ինկիլիզներէն աղէկութիւն տեսած է, անկէց ալ կասկած ունին որ օրէ օր աւելի կը մօտենայ և կը միաբանի անոնց հետ: Ըսնք են որ երբ որ Հաճ Հուճա՛հէլ Սիւլքը Վաղնա քաղաքը առաւ և ասիկայ ալ գերի բռնեց և չորաւոր տան ջանքներու տակ պիտի մեռցընէր նէ, գային անոր ձեռքէն առին: Սուհամմէտ Զայտար խանին կենցաղափառութիւնը տակաւին առիթ չէ տուած իրեն որ ինկիլիզներուն Հնդկաստանի վաճառականներուն ընկերութեանը ունեցած բարեկամութիւնը և կուսակցութիւնը յայտնէ. իր բոլոր ուժը դարձուց Սուհամմէտ Հաճ խանին, որ Սիւպար խանին մտերիմ բարեկամը ըլլալով ապստամբեցաւ, թէ ինչո՞ւ համար Տոգ Սուհամմէտ խանը ասիկայ մեռնելէն ետքը զինքը մէջը չըրաւ. և ասոր ձգած ստակները՝ որ Տոգ Սուհամմէտ խանին քով իրեւ աւանդ կեցած էին, անկէց կ'ուզէ: Բանի մը անգամ Սուհամմէտ Հաճ խանը զարնուեցաւ և յաղ-

թուեցաւ. բայց ամէն մէկ անգամի յաղթուելէն ետքը լեռները կը քաշուի, և մէկ մըն ալ երեւան կ'ըլլայ անանկ անգամ մը՝ որ ամէնքն ալ կը կարծեն թէ բանը լըմնցած է, ալ անկէց ետքը գլուխ վերջընէ չունի: Այս կտրիճ զօրապետը տակաւին երկար ատեն տակն ու վրայ պիտի ընէ Քապուլի երկիրը. և իրեն ալ շատ կուսակից պիտի գտնէ. որովհետեւ ըրած կուրաներուն պատճառ այն կը ցըցընէ, որ ինկիլիզներուն Աղուանիստանի վրայ տիրելու խորհրդով օրէ օր ըրած բաներնին աւելի:

Տոգ Սուհամմէտ խանին հայրը Սուլթան Սուհամմէտ խանը Քապուլ չեկաւ տակաւին, Բենճապէն ելլէնէն ետքը, ինչպէս որ կը ղուցվէր. այլ Քոհադ գնաց, որ իշխուէրին հարաւային կողմը քաղաք մըն է. և հոն Վահաօի կառավարութիւնէն առած ամառականիւր կ'ապրի, որ քիչ տակ չէ:

Կըսեն ալ որ, իշխուէր քաղաքը թէպէտ Բենճապու Սիւլ ըսուած ցեղինն է, բայց հիմա կառավարողն է Աղուան իշխան մը, Տէֆտէքինէ անուն. որ Հաճ Հուճա՛հէլ Սիւլքը անուն մեռնող իշխանին տղան է. ասոր պաշտպան են ինկիլիզները. որոնց զօրք օրէ օր իշխուէրի կը մօտենան: Այս լուրը թէ մէջը քիչ մը չափազանցութիւն եղած պիտի ըլլայ: Ինչ որ է նէ՝ Հնդկաստանի վաճառականաց ընկերութեանը մտքն ալ շատ հեռու բան չէ, որ Սիւնգաւառին բոլորովին տիրելու մտքի վրայ են: Այս ընդարձակ երկիրս Պոմպայի կուսակալութեան պիտի խառնուի. և ասով ասոր բանն ալ կը լըմնանայ: Ինկիլիզները առաջուց գլխուն են կանոնը վարպետ եղան, և աւելի խոհեմութիւն կը բանեցընեն հիմայ. իրենց ձեռքը գտնուած երկիրներուն ետեւի դին և քովը կը պաշտպանեն և կը զօրացընեն. և օր պիտի ըլլայ որ պաշտպանելու պատճառներով Աղուանիստան ալ պիտի մոնեն. թէ բուն մտքերնին յիշաւի պաշտպանել ըլլայ, թէ ասիկայ լալ պատճառանք մը ըլլայ: Իրենց երկիրը տարածելու դրութեանը ամենահարկաւոր մէկ պարտագայն է ասիկայ. ուստի այս դրութեամբ կ'ըստիպուին այս տեղիս ալ տիրելու: Ըսնք Հնդկաստանի մէջ ունեցած երկիրներուն սահմաններուն մէկն է Իստուս գետը. և այս գետին կամուրջին գլուխ պէս կը սեպուի Աղուանիստան. մինչեւ Աղուանիստանու չի տիրեն նէ՝ Հնդկաստանի տիրապետութեանը վրայ չեն կրնար կատարելապէս աղահալ ըլլալ:

ԱՐՏԱՐԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԳԱՂԱՔԱՆ: Բանի մը բանուոր մարդիկ ի լրացն քաղաքի կառավարութեան խորհրդարանը (հօգէլ տը վիլ) գացին իրենց ընկերներուն ազատութիւնը ուղեւոր համար, որ բանի մը օր առաջ յանցանքով բռնուած և Հալը քաղաքին բանուոր գերուած էին: Բիւլ ատենի մէջ ամբողջ շտապաւ, շատ մը կնիկ մարդիկ և տղայք գալով: Կրթեալ զօրքը որ խորհրդարանը կը կենար մէջ մշտնէլ ուղեց. որպէս զի եկողները անուշ տեղը կապելով տեղերնին խըրկէ: Բայց ասոնք երեւցածին պէս՝ Ժողովուած ամբողջ ասոնք քարի բռնեցին, քար մըն ալ զօրապետին երեսին եկաւ և քանի մը առգան կոտորեցաւ: Այն ատենը՝ ինչպէս որ կըսեն կըսէ օրադիրը, հըրաման եղաւ զօրայ որ բաղմունքները վրայ կրակ ընեն. չորս մարդ և երկու կնիկ մեռան. քսան և երկու հոգի ալ ծանր վէրք առին: Հըրա մը հրապարակը սրարպուեցաւ: Վերաւորուածներուն երկուքը այն գիշերը մեռան:

Ի ի՞նչ քաղաքը հասարակութիւնը ահաւորող մէջ է շարունակ ամէն օրվան քաշած փառանքին վախ ջանքներուն համեմատելով աչքերնուն քիչ կ'երեւի. որովհետեւ քաղաքացւոյ ապահովութեանը հոգ տանելու յատկացած կառավարութիւնը իր զօրքով չի կրնար կոր խել մը անգամ մարդիկ զըս-

պէլ, որ խումբը խումբը եղեր են ուղարկւել կ'ընեն: Թնդանօգաձիգ զօրաց դնդապետ մը ասանկ խումբ բերուն մէկուն մէջ կը գըտնուի. հոն իրեն պաշտօնին և առօրինական անվայել խել մը խօսք կը խօսի. իրիկուան ալ ուշ ատեն կ'երթայ իր ձմերուղը. հոն ալ իր զինուորականներուն մէջ զինուորական կարգադրութեան գէմ բաներ կը խօսի. ուստի հարկ կ'ըլլայ դնդապետը բանալը գնել: Սիւս օրը (մարտի 30) կըթեալ զօրաց 13 երրորդ և 22 երրորդ և 60 երրորդ գունդը խել մը զինուոր ալ ուրիշ գունդերէն առնելով ժողովրդեան մէջ գտնուած խռովարարներուն հետ կը միանան. մարդ ժողովելու համար քաղաքին մէջ և արուարձանները պարտաւորեց ետքը բաւական բազմութեամբ կողգան Պաշտօնի զօրապետին. բանալը գրուած մարդը կ'ուզեն: Նոյն հետաց քաղաքին ամէն պատուհանները մէկ մէկ եռադոյն գորշակ կը տնկուին. զօրապետին անարժան կերպով յիշուցներ, նախադիմել և սպառնալիք կ'ըլլան: Օրապետը կ'ըսէ. այն մարդը զինուորական կարգադրութեան գէմ յանձնելը ունենալուն համար հարկ եղաւ բռնել, և կը ընծայի բանալը խրկուեցաւ: Այս խօսքովս ամբողջը չհանգարտելէն զատ զօրապետը սպաննուալ սպառնալիք ըրին: Առժամանակեայ կառավարութեան կողմէն ի իօն գտնուող գործակալը Պ. Իմանուէլ Ալախ, որ նոր եկած ատենը ասանկ խռովայայ ընկերութիւնները վերցնելու տեղը կը բռնաւորական ընկերութիւնները վերցնելու խելը էր բեր, ստիպուեցաւ ասոնց կամքը առաջ տանել: Մարդ խրկեց Պաշտօնի զօրապետին, բանալը տարկուող զինուորին ազատութեան թուղթը տալով, և հրաման ընելով նոյն զօրապետին որ ըստօրագրէ: Օրապետը թուղթը ստորագրեց. և հասարակութեան ալ իմացուց որ մարդ կը խրկէ կոր ուղարկելու բերել տարու. բայց անոք մինչեւ որ կը ընծայի երթալը մարդը ճամբայ ելած չտեսան նե՛ր անդերնուն չարժեցան. լեզունին ալ չփոխեցին: Մարդը եկած ատենը մեծ յաղթութիւն ընելով հայրենիքը դարձած զօրապետի մը պէս յաղթական հանգետով քաղաքը խօթեցին:

Մարտի 28 ին խել մը բանուոր մարդիկ մէկ տեղ եկան մէկ տուն մը մտան պատճառ բռնելով որ տունը պիտի բռնաւորեն. չըլլայ որ պահուած գէնը գտնուի: Տան մէջ գտնուողները բոլորն ալ կնիկ մարդիկ էին. խօսք հասկըցողցին ասոնց որ այն բռնաւորութիւն յաջորդ օրվան ձգեն: Անոք դացին. կնիկ մարդիկ ալ կառավարութեան կողմը իմացուցին առիկայ: Կառավարութիւնը բաւ որ ինչ ընեն նե՛ր մի խօսիք, գէմ մի գնէք: Մարդիկը միւս օրը եկան տանը ամէն կողմը փնտրողներն գէնը բան չգտան: Պաշտօնը ելելու ատենին տանն սպասաւորներուն մէջը համարձակեցաւ ասոնց հարցնելու թէ որո՞ւ կողմէն եկած են այս ընկերութիւնը ընելու: Անոք իրենց ընկերութեանը կողմէն թուղթ ցրուցին և ըսին. մենք այս ընկերութեանս կողմէն եկանք. և ամէն ընկերութիւն ուր որ ուղէնէ կըրնայ ասանկ ընկերութիւններ ընել: ի իօն քաղաքին մէջը վախճաւ ի չափ ասանկ ընկերութիւններ կան. կառավարութիւնը ասոնց վրայ չընդունաւ իշխանութիւն բաւեցնելովը համետու քաղաքացիներուն պատուիրէ որ ինչ ընեն նե՛ր մի խօսիք, գէմ մի կենաք, վախճա՛ր հարկէ կը տիրէ քաղաքացուց: Ինչեղութեան ապաւորութիւնը ասանկ ծուռ հասկըցողներով առայժմ շատ տեղեր անիշխանութեան հոտ կայ. որուն վերջը ալ գէն չըլլալը յայտնի է թէ որ ժամանակին ասոր դարձան չի տրվի նե՛ր:

Այս ցածները Պաշտօնի Պաշտօնի գացող շատ մը խռովարարներու համար պատմեցին որ մէկ խումբը Քիւնիլէն հասնելով զօրաց ձեռքը անցեր են. և մէկ խումբը Վալանիսիան անցին չեն գալցեր: Պաշտօնը հասարակապետութեան ձեռքէն օրագիրը կը պատմէ ասոնց համար որ բանուոր մարդիկ էին. և Պաշտօնը բան չգտնելով ասորուստի համար իրենց երկիրը երթալ ուղեցին. կընիկին տղաքին ալ հետ. ոչ գէնը ունէին և ոչ կուրելու պատրաստութիւն: Անոց մէջ բանի մը հոգի որ պատճառաւոր ըլլալով փոխաձեռն էին, հոն հասածուն պէս ձանձուեցան, բռնուեցան և բանալը խրկուեցան. ուրիշները ամէն մէկը իրենց երկիրը գալցին: Այնպէս ըլլալ որ ասոնց մէջէն էր մը մարդիկ ալ յատկապէս խռովութիւն սերմանելով բան մը ձեռք ձգելու մօք գէնը առած ըլլան հետեւին. և Վեճիքայի զօրաց հետ կ'ուր ընդունելը ասոնք ըլլան. բայց Պաշտօնը կառավարութիւնը ասոնց կամալից չէ, թէ և ասոնք ազգաւ Պաշտօնը եղած ըլլան. բանդի ամէն տեղ մասնաւոր մարդիկ կառաւարութեան կամացը գէմ բան կ'ընեն. և ձեռք անցնին նե՛ր արժանի եղած պատմութիւն կը կրեն:

ԱՅԴՆԻԱ: Երեւելի Օքոնէլը քանի որ կենդանի էր՝ Իւլանտայի ազատութեանը համար շատ

աշխատեցաւ, դատաստանական օրինաց ճամբով քաղաքական ազատութիւններ ուղեւոր ինկիլիզի կառավարութեան. մեծ ընկերութիւն մը հաստատեց, որ առանց նիւթական բռնութիւն բաւեցնելու, այսինքն՝ առանց զէնք առնելու ձեռքերին, միայն իրաւունքին ցրցնելով շատ երեւելի բաներ ձեռք ձգեցին, որ առաջ չունէին: Սիւս իւլանտայի մէջ առանձին բառաւորներ խորհրդարան մը հաստատելու մնացեր էր բանը, երբ որ Օքոնէլ օգափոխութեան համար իդալիս գընաց, և աշխարհքը փոխեց. խոր վերջին տարին էր Պ. Սիլիթ Օպրիան անուն աղնուականի մը գըլլալով ըլլալով ուրիշ ազատասեր ընկերութիւն մը ելաւ, երբիստար իւլանտա անուն. և ասոր նախընթաց Օքոնէլին ձեռքին տակինը ըսուեցաւ ծեր իւլանտա: Անոք բանին ծանր ծանր առաջ երթալէն ձանձուրանալով վճռեցին որ միացած ազատութիւնը զէնքով ձեռք ձգեն: Օքոնէլ ասոր հակառակեցաւ. և իր օրը ասոնք բան չի կրցան ընել. որով հետեւ Օքոնէլին անունը մեծ էր. անոր մէկ բանի մը չի հաւնիլը բաւական էր ժողովրդեան մեծ մասը անկէց ետքալը: Օքոնէլ մեռնելէն ետքը թէպէտ անոր տղան Սիլիթ (Սալիս) Օքոնէլ տեղը անցաւ և հօրը ճամբան կը բռնէր, բայց անոր չափ յարգ ստացած չըլլալով Օպրիանին կողմ մը զօրացաւ. տեղ տեղ գէնքով բռնութիւններ ընել սկսան. մինչեւ երկուր խորհուրդներէն ետքը ինկիլիզի կառավարութիւնը անցած տարուան մէջ իւլանտայի փոխարքային հրաման իրկեց որ զէնքերը ժողովէ. և խռովարարներուն հետ խառնութիւն վարուի: Առիկայ կրակին վրայ միսիր քաշելու պէս բան մը եղաւ. երբ որ Պաշտօնի փետրվարի աղմուկը ելաւ՝ ասոնք ամէնը մէկէն ոտը ելելու պատրաստութիւն մը տեսան. և Օպրիանին ընկերներէն Սիլիթ անուն կրակող մէկը նոր օրագիր մը հանեց ժողովուրդը գրգռելու համար. որուն առաջին թուոյն մէջ կը գրէր. ընցի որ համբաւ մը կը պըտիտի եղեր երկրիս մէջ, որպէս թէ կառավարութիւնը զիս բռնէր և ի ծնուա խրկէր է իրեւել խռովարար: Կառավարութիւնը բերանը չէ ինկեր ասանկ բան ընելու. և ասոր հաստատուն ապացոյցը այն է որ ես հոս եմ, ուղարկած անվախ կը գրեմ և կը տպեմ. երեսու պահած ալ չեմ. բնակութիւնս այս ինչ թաղը այս ինչ թուղթ տունէն է. կառավարութիւնը կը համարձակի նե՛ր թող հրամէ հոն դայ որ անկէց վերցնեն: Այս օրագիրը ի ծնուա կարգացուեցաւ. հարկ եղաւ ասոնք զսպել. ուստի հրաման ելաւ կառավարութեան որ Օպրիան, Տուսի, և Սիլիթ չեն ծնուա խրկուին: Այնքալ գացին ի ծնուա. Սիլիթ բանալը գրուեցաւ. Օպրիան և Տուսի ուղեւոր ատենին ի ծնուա գալու խոտանալով հրաման առին Փարիզ գացին. հոն առժամանակեայ կառավարութեան խնդիր ըրին որ իւլանտացուց ազատութեանը համար զէնքով օգնութիւն տան ինկիլիզներուն գէմ: Պ. Սիլիթին ինչպէս որ լէհացիներուն ըսեր էր՝ ասոնց ալ ըսաւ թէ օտար աղքի բանի խառնուելով աշխարհքիս խաղաղութիւնը վտարելու միտք չունի. կառավարութիւնը. ուստի այս կողմէն անկեղաւթութիւնին պարապը ելաւ:

Անոք Փարիզ պարտուէին իբէն՝ իւլանտայի իրենց գէնը ձարելու կը պարագլեն. ինկիլթեռաւ յի Պրիմիկէմ քաղաքէն ալ որ ի-ֆէլի մեծ գործարաններ ունի և հանած ապրանքը ծախելու տեղ կը փնտրուէ, շատ ի-ֆէլի և մանր ի-ֆէլի ալ բերել տուին. ուտելու հաց չունեցողը մէկ ի-ֆէլի մը և քանի մը եփած վառօք ունենալու ճամբան կը մըտնար. իւլանտայի դարբններն ալ դանակ, սուր, աշտէ (շիշ) և ուրիշ բաներ կը շինեն. և ալ մէն օր ի-ֆէլի ինչան առնելու վարժութիւն կ'ընեն:

Այս միջոցիս բուն ինկիլթեռաւի մէջ շառիթաւներն ալ ոտը ելան, որ սահմանադրական կանոններուն մինչեւ հիմայ անգործ մնացած քանի մը կուսակները ի գործ գործիլը կ'ուզէին. 5,700,000 մարդու ստորագրութեամբ մէկ ահագին թուղթ մը պատրաստեցին. որուն մէջ յայտնի կ'ըսէին որ, թէ որ կառավարութիւնը ինկիլթիս չի կատարէ նե՛ր առանց ինդուլ ուրիշ կերպ կը գտնեմք ուղարկու առաջ տանելու. և ասիկայ յայտնապէս քաղաքական պատերազմի սպառնալիք մըն էր: Այս աղբիւրագիրը կառավարութեան խորհրդարանը տանելու՝ աղբիւր 10 երրորդ օրը յատկացուցեր էին. այն օրը մեծ բազմութիւն պիտի ժողովուէր Քիւնիլէն Քիւնիլէն ըսաւ հրապարակը ի ծնուա մէջ: Կառավարութիւնը օր առաջ ասիկայ իմացաւ. յայտարարութիւն հանեց որ ասանկ բազմութեան ժողովուրդը որ 300,000 հոգի պիտի ըլլար, մինչեւ հիմայ եղած բան չըլլալով հիմայ ընելը ընդգէմ օրինաց է, թող չըլլայ: Շատը չուղեցին այս հրամանին հնազանդիլ. մինչեւ Օքոնէլ աղնուական ծերունին, ու

բուն ազատասիրութիւնը ամէն մարդ գիտէր և շատ կը յարգէին, և Բալալիսի անդամ ալ էր, հիւանդ հիւանդ ելաւ յորդորեց որ ընդգէմ օրիւնաց բան ընելով յանցաւոր սեպուելու իրաւունք մը չի տան իրենց ազատութեանը թշնամի եղողներուն ձեռքը. արիւնհեղութեան զգուշանան: Կառավարութիւնն ալ այս օրուան քաղաքին խաղաղութեանը պահպանութիւնը Վեճիքէն գուքին յանձնէր էր, որ շատ վարպետ և երեւելի պատեւրազականներէն է: Սուսի այն օրը առանց խռովութեան անցաւ ի ծնուա, որ չէր յուսացուէր: Հինգ միլեօն եօթն հարիւր հազար ստորագրութեամբ պատրաստուած ինդուլտայ թուղթն ալ մէկ ֆիլիօն մը մէջ գրին. վեց ձի ընեցին փառաւոր զարգարուած. իրենց կողմէն ալ քանի մարդով մեծ հանգետով Բալալիսի խորհրդարանը խրկեցին: Խորհրդականները յարգութեամբ և պատուով ընդունեցին այս ինդիլթի ու բերողները. և ինդիլթիներուն վրայ խորհուրդ ընել և կատարել խոտացան:

Իւլանտայի մէջ կառավարութիւնը մեծ նախապատրաստութիւններ կ'ընէ որ երբ որ խռովութիւն մը ելլէ նե՛ր շուտով առաջն առնուի: Իւլանտայի հոռութեան եկեղեցականները և Տուսի քաղաքի թագաւորական ընկերութիւնը և Սիլիթ Օքոնէլ չեն շատ կ'աշխատին որ խռովութիւն չելլէ: Օքոնէլ իր կուսակիցները շատցնելու տեսէ է. որքան խաղաղասեր համետու և խոհեմ մարդիկ կան նե՛ր անոր կողմն են. և մէկ բազմութիւն ստորագրութեամբ աղբիւրագիր մը գրեց թագաւորուհւոյ. ուրուն մէջ հաստատուն պատճառներով կը ծանուցանէ որ թէ որ իւլանտա զատ Բալալիսի ունենար նե՛ր ասանկ խռովութեան մէջ չէր լինար. և հասարակութիւնը այդքան չէր գրգռուէր: Բաղաւարտը առաւ աղբիւրագիրը և թագաւորուհւոյ խրկել խոտացաւ:

Թագաւորին ծանուցած է իւլանտայի փոխարքային, որ առաջիկայ յուլիս ամսոյն 15 օրը Տուսի պիտի անցնէ. և փոխարքայն արժանաւոր կերպով ընդունելու համար քաղաքին բերդը և Գալիսիլիթ (փոխարքայի տուն) ըսուած սրահտը դարեւ կուտայ: Բայց այս լուրս շատ հաստատուն չերեւիր կ'ըսեն օրագիրները:

Սիլիթ Օպրիան Փարիզէն իւլանտա դարձած ատենը փնտրակար տուտ մը հանեց, որպէս զի փարիզ երթալ և բան մը չի կրնալ ընելուն վրայ չի խնդան և համբաւը քանի մը օր աւելի քէ: Գաւոր թէպէտ ի ամարդին մեղի օգնութիւն չի տար, բայց Փարիզը մէջ գտնուած մասնաւոր ընկերութիւնները (քիւնիլթերը) 50,000 հոգի պիտի տան, և անոնք ալ ճամբայ ելած են, կուգան կոր: Ասոր տուտ ըլլալը իրատ շուտ հասկըցուեցաւ բան մըն էր. այն 50,000 հոգին ինչպէս և որ տեղացի իւլանտա պիտի անցնին. Ֆաւսարդի կառավարութիւնը անոնց նաւ չի տար. Օպրիանին իւլանտա չէն անոնց նաւ խրկելու չափ խօսքը չանցնիր. բայց ռաբիկ ժողովուրդը որ կրակ կորած է՝ ուղարկեց քանին շուտ կը հաւատայ: Թէ որ ասոր հաւատարմով իւլանտայի բան մը ընելու ըլլան նե՛ր Օպրիան իւր հայրենեացը կործանիլ կ'ըլլայ:

ԳԵՐՄԱՆԻԱ: Մարտ 27 ին Սաւալուրի քաղաքը մէկ ծանրիկ աղմուկ մը պատահեցաւ: Իւլանտայիները Վարէշիլթերս ինչան, անտառներու տեսուչին տունը կ'սկսեցին, բոլոր գտածնին յափշտուեցին. եվելքը ուղարկեցին այն էր՝ որ անտառներու անտեսութեանը վերաբերեալ թուղթերը գտնեն ու պրեն: Իւլանտայիները 1000 կամ 1200 հոգի կալին. և այս դիտաւորութեամբ քաղաքը եկան: Աղբիւր պահպան զօրքը զէնքերնին ձեռք առին. քաղաքին դռները դոցեցին, և թնդանողներ ալ գրին դռներուն քով: Իւլանտայիները մենք հաց կ'ուզեմք ուրիշ բան չեմք ուղեւոր լինի. հացերնին առին եւան դացին: Անոց ասանկ շուտով հանգարուեցուն պատճառը այն էր որ քաղաքին մէջ թնդանողաձիգ զօրք կենալը իմացան:

26 ին իրիկունը ի իւրհայմ քաղաքը մօտաւոր գիւղերէն 200 հոգի չափ ժողովուրդով առջեւնուն փող չողել տալով հրեայ չենք ուղեւոր կ'ընեն կը պըտնէին: Հին ի իւրհայմ քահանայն ասոնց պայպէս ոտք ելելը իմացաւ. վաղեց գէմերնին ելաւ. քանի մի անգամ յորդորունքներ ընելով խրատեց որ բռնութիւն չըրած ցրուէր, ամէն մարդ տեղը երթայ: Խոր խրատը եփ աղէկ մարդոց աղբեց, որ իրենց տունը դարձան: Բայց ուրիշները՝ ձեռքերնին կացին և կեռ (խանձա) և ուրիշ տուն փրցնելու գործիքներ ունենալով՝ առանց աղաղակին կորելու իրենց ճամբան կ'երթային: Ի իւրհայմ Գալիսիա մօտան, ինչ որ գտան նե՛ր կոտորեցին, անկէց հրեայներուն տուններուն վրայ գացին. վանդակներն և պատուհաններն կոտորել սկսան: Չի համարձեն.

բն ալ կը պօռային, կոտորեցէք. աւերչորկեցէք. բայց բան մի առնէք. քովն տներուն ալ մի գոյնք: Հրեայները ամէն ալ իրենց տներուն գաղտնի տեղերը պահուած էին. և երբ որ այս մարդիկը գացին հրեայներն ալ բոլոր ունեցածնին ժողովուրդէն, որ քաղաքը ձգեն երթան: Սաւաւորի, Ֆաւաւորի և Ֆէնէդուսի քաղաքներուն պահապան զօրքը ի իրենց պահան, և հիմա կառավարութիւնը և դատաւորները այս խռովութեան պատճառը կը փնտռեն:

Յիրաւի շատ զարմանալի և մեծ մտադրութեամբ բան մըն է որ, հիմապահան ատենա որ բոլոր Ներսիս աղապարտութեան և հաւասարութեան և եղբայրութեան խօսք մը կը բանի, և սեւամորթ գերիներուն առուժախօս արգելելու համար պէտք եղած զգուշութիւնները կ'ընեն, ըսելով թէ անոնք ալ մեզի պէս մարդ են, և մարդը մարդու ստացուածք չի կրնար ըլլալ, հրեայներուն դէմ այսպիսի կատաղութիւն բանեցընեն, հրեայ ըլլալէն զատ ուրիշ յանցանք մը վրանին չի գնելով: Գոնէ ինչքերնին յափշտակել ալ չի կայ. որպէս զի ըսենք որ ասոնք դրդողը արժաթախութիւնն է. հրեութիւնը մէկ պատուաւ մըն է. խռովարարները իրենք պէտք եղած զգուշութիւնները բանեցուցած են այս կարծիքս ընել չի տալու համար:

— Մարտի 26 ին գիշերը Սէդէնիսի իշխանը և կինը Սաքսոնիայի Տրեզուս մայրաքաղաքն էին, ան ծանօթարար նոյն օրը եկած ըլլալով. և ինչպէս պան գտնենուն տիրաջը միայն իմացուցեր էր իշխանը իրեն ուր ըլլալ. այն ալ վիճակին պահպան զօրաց հրամանատարին իմացուց: Նոյն օրը պինտ առաջ ճամբայ ելող կառավար իշխանը ի պառնք գնաց. անկէջ Շքառուից պիտի երթայ. և Սակաւորուր կի և Համպուրի վրայով ինկիլթէնուս պիտի անցնի:

Ս Պ Ա Ն Ի Ա: Նոյն թագաւորութեան մէջ ալ խռովութիւն և աղմուկ մը ելաւ. և այս աղմուկիս պարտաւորներն կ'իմացուի որ պատճառ եղողները մէկ յայտնի միտք մը չունենին. և ասկէջ ալ կը կարծուի որ ուրիշներու գործադիր էին, ինչպէս որ ատեն մը հալալիս ըսուած աւաղակները իրենց մէջին հաւատարմութեան երգումը ընելով անոր հրամանովը աշխարհքի ամէն կողմը կ'երթային թաւաւորներ և մեծամեծ մարդիկ կը մեղցընէին. և իրենք ալ չէին գիտեր թէ մեղցուցած մարդերն ուն յանցանքը ինչ է: Նոյն նման կ'երեւին Սպանիայի խռովարարները: Մարտի 26 ին խել մը աննշան մարդիկ վրանին գլուխին հին, մէկ տեղ ժողովեցան. և Բօլիայի առջեւն անցնելով խառն ի խառն աղաղակներէն զատ քանի մը բերան ալ հրացան արարեցին: Ուստիս անուն գընդապետ մը երկու տեղէն վերջ առաւ: Սառավարարները փողոցներու մէջ տեղ տեղ ետեւէ ետեւ կը շատնային. արաղակներն իրար չէր նմանէր. կեցէ՛ հասարակապետութիւն պօռացող ալ կար, կեցէ՛ խառնութիւն պօռացող ալ: Ոմանք ալ կեցէ՛ աղաղակներ. բոլոր նաւորներու ձեռք, կը պօռային: Նոյն օրը օգը աղէկ ըլլալով շատ մարդիկ պարտուելու ելած էին, և ետ դառնալուն ատենն էր. ասոնք անցնող դարձողներուն վրայ հրացան կը նետէին, ու ըլլալը չի նայելով. ըսել է որ իրենք ալ գիտէին որ հասարակութեան մէջ իրենց կուսակից չի կայ: Փողոցները մարտիկներ ալ (թաւառներ) չինած էին ձեռքերնին եկած բաներով: Նոյնպէս և թագաւորական զօրքերը ասոնց վրայ քաղեցին. ասոնք էփ աղէկ դէմ դրին յուսահատաբար. բայց երբ որ գըն խաւոր մարտիկներն ձեռուրնուն ելաւ նէ՛ շատը փախան. շատն ալ բռնուեցան. վաթսուն հոգի մըն ալ իւրաքանչիւր ըրուած թէպէտ զաւցին. դուռը գոցեցին. և մինչեւ առուու հոն պատարեցան: Կառավարութիւնը այս միջոցին հրաւարակեց որ խռովարարները պատժելու համար սահմանադրական օրէնք չի կայ. զինուորական կերպով պիտի պատժուի: Պէտք եղած տեղերը զօրքով ամրացուցին. և Սատրիս քաղաքը խաղաղութիւնը տիրեց 27 ին: Օգոստոսն մէջէն թէ մեռած թէ վիրաւորուած՝ 40 հոգի մը կ'ընէին. խռովարարներուն կորուստը շատ է. որք բռնուածները միայն 200 հոգի կան. մէջերնին անուր ճանչուած մարդ ամենեւին չի կայ, ամէնն ալ ստորին աստիճանի մարդիկ են:

Ս Ա Ռ Տ Ե Ն Ի Ա: Սալայա գաւառին համար խառն ի խառն լուրեր կը գրեն օրագիրները: Սենք անոնցմէ ժողովելու և իրարու բաղդատելով աւելի խելքի մօտ եղածը գրեք, աւելի ստոյգ տեղեկութիւնը ամենեւեւ ետքը գրել խոտանալով:

Փռանսա շատ մը սալայացիներ կային. որ օտաւրագի բանուորներուն գործ չտրուելու վճիռը ելած ատենը գացին գործակնին առժամանակեայ կա-

ռավարութեան նուիրելով ուղեցին որ Սալայա առաջիկա պէս Փռանսայի խառնութիւն: Սենք լրագիրը կարգադրեց որ ծանօթ է թէ Պ. Սալայի մէջ հասարակապետութեան գաղափարը տիրած ըլլալով՝ մարդերն այն գրին որ իրենց երկիրը հասարակապետութեան փոխեն, ինչ կ'ըլլայ նէ ըլլայ. և գիտութիւնն ալ գաղտնի չէր. Սալայի Շաւ պէրի մայրաքաղաքին մէջ օրով գիտէին. բայց չէին հաճած: Մարտի 29 ին իրիկունը քաղաքացիք ժողովուեցան, մենք մեր թագաւորէն և քաղաքական կառավարութեան գոհ եմք պօռալէն ետքը սկսան Սալայի աղբային երգը երգել. և ասոնք երգելով քաղաքին կուսակալին պալատը գացին: Կուսակալը ասոնք մարդասիրութեամբ մեծարելով և խաղաղութեան յորդորելով ճամբեց: 30 ին այս ճամբորդները եկան. և այն օր կ'ըսուի թէ՛ կուսակալը հարցուցեր է բաղմութեան թէ ինչմէ գոհ էք մի, աղբային պահապան զօրաց կընամ մի վտահիլ, և պաղ կ'երթալ ըսցատական պատասխան առեր է, և անոր վրայ չէ կըցեր քաղաքը կենալ, որովհետեւ զօրք ամենեւին պատրաստ չկար քաղաքը. ամէնն ալ լծակարարի վրայ գացեր էին. ասիկայ Փռանսա յէն դարձողներուն գալէն ետքը պիտի ըլլայ: Կուսակալը քաղաքէն ելելէն ետքը հասարակապետական կառավարութիւն հրատարակեցին. բայց ինչ կերպ ըլլալը յայտնի չէր. ոմանք անկախ հասարակապետութիւն կը կարծէին. ոմանք ֆռանսիսը հասարակապետութեան հետ, և ոմանք ալ Օուիցեցերի հետ միացած կը կարծէին: Բայց այս հասարակապետութիւնը 24 ժամ հաղիւք ըլլալ: Կուսակալին Շամպերիէն ելելը իմացուելուն պէս Վոլքինու Վրքունիքէն պատուէր գնաց անոր որ ետ դառնայ չլիանայ, իր տեղը նստի. ետեւէն ալ Բօլիայի կառավարող շատ մը զօրք իրիկունցան քաղաքը պաշտպանելու: Հասարակապետութիւն հնարողները ինչ ըլլալին չգիտցան, մանաւանդ երբ տեսան որ գեղացիներն ալ որը մանգաղ որը կային հետեւին առած, մենք մեր թագաւորէն չեմք անցնիր, կառավարութեան կերպ փոխել չեմք ուղեր ըսելով քաղաքը կըլցուէին: Վոլքինու ետքը կուսակալը հանգարտ աւելը նստաւ:

1846 ին Նիւնիւայի կառավարութեանը գէմ ելելով անուն վատրիկ Պ. Նիւնիւայի ալ այս բանին մէջ մատ ունեցած ըլլալ կը կարծուի. որովհետեւ այս բաները ըլլալէն ութ օր մը առաջ իր օրագրին մէջ կը հրատարակէր որ, 1815 ին եղած պայմաններուն զօրութեամբ երբ որ Սալայի Փռանսայի հետ միանայ նէ, Սալայի Շաւ պէր և Փոսի ներ գաւառները Օուիցեցերի պիտի խառնուին, աղբերն բանանք, ժամանակին պատրաստ կենանք կ'ըսէր: Ի իսկ օրագիրը Նիւնիւայէն գրուած մէկ նամակէ մը առնելով կ'ըսէ որ՝ Նիւնիւայ քաղաքին մէջ ալ զօրաց պատրաստութիւն կ'ըլլայ եղբոր որ թէ որ Սալայի հասարակապետութեան ըլլալը և ֆռանսիսը հասարակապետութեան հետ միանալը ստուգուի նէ՛ իրենք ալ երթան յիշեալ գաւառներուն տիրեն: Նոյն անգամ կ'երեւի որ ասոնց ըրած պատրաստութիւնը պարտաւ է. բայց մէկ կողմէն ներս մտնող բուն սալայացի հասարակապետական խռովարարները, մէկ կողմէն ալ Օուիցեցերի արմատականները այն երկրին ետեւէն ինչպիսի կը փախցուի որ խռովութիւն մը կը հանեն. կամայ կամայ ժողովուեան սիրտը թագաւորէն պաղցընելով. և թագաւորը իտալական միութեան թագաւոր ըլլամը ըսելն իրենք իր երկրէն տեղ պիտի կորսնցնեն:

Ի իսկ քաղաքէն իրենց հայրենիքը մտնող սալայացիները Շամպերիէն մէջ նստին հասարակապետութեան հրատարակեցին ապրիլ 3 ին. բայց երբ որ կառավարութեան մատակարարութեանը համար առնէ մէկ գործի գլուխ մէկ մէկ մարդ գնել հարկ եղած նէ՛ առաջարկուած տասն հոգիին մէջէն յանձնառու եղող չորս հոգիէն աւելի չըլտնուեցու: Շատ աղմուկ ելաւ. գեղացիները վրայ հասան ման գաղնելով կացնելով հեծանդներով, ի իսկէն եկող հասարակապետականները վերջնուեցին: Թէ որ ասոնք չհասնէին նէ՛ աղբային պահապան զօրքը մինակ բան պիտի չըլտնար տեսնել: Շատ մարդ մեռաւ. մանաւանդ հասարակապետական խռովարարներուն կողմէն. մնացածները ջրուեցան. և թագաւորական իշխանութիւնը նորէն հաստատեցաւ Շամպերի և բոլոր Սալայ, որ հասարակօրէն թագաւորը կը սիրեն:

Ի Դ Ա Ն Ի Ա: Նիւնիւայ առաջ ծանուցած էինք որ՝ երբ որ Նուբիայի դուքսը իր երկիրները թօքսանսի մեծ դքսին յանձնեց. այս ալ քանի մը երկիր տալ կը պարտաւորեցրէր Սոմալիայի դքսին. և ասոնց մէկն էր Վոլքինիս, որուն բնակիչները չէին ուղեր թօքսանսիէն զատուել. և մեծ դուքսն ալ ասոր և ուրիշ քանի մը տեղերու համար Սոմալիայի

դքսին ստակ տալ ուղեց, որ ասոնք բնակիչներուն փախաբանացը համեմատ իր ձեռքը մնան. բայց Սոմալիայի դուքսը մօտիկ չըրաւ, և բռնի այս երկիրներու տիրեց:

Հիմա Նիւնիւայի ընդհանուր շփոթներուն առնելը թօքսանսի մեծ դուքսը զօրք հանեց. և զինուորական եղանակաւ առաւ չէ թէ միայն Վոլքինիս, այլ և Սալայ և Վառաւաւ. որովհետեւ Սոմալիայի դուքսը զինքը իր հպատակացը սիրելի ընելուն ճամբան չէր գտած: Դուքսը ինքն ալ խելքը կարեց որ իր ուղածին պէս իշխանութիւն վաւերելուն ժամանակը անցած է. միտքը դրաւ մէկքի քաշուել. բայց զինքը պըղտիկ չի ձգելու համար՝ ելելէն առաջ հրովարտակ մը հրատարակեց, որուն մէջ կ'ըսէ որ հարկ ըլլալով իրեն ժամանակ մը իր երկիրներէն հեռանալ, տեղութեանը խնամակարութեւ խորհրդարան մը կը հաստատէ. որուն նախագահ պիտի ըլլայ Պ. Սոմալիս Սոքիս, տեղութեան գլխաւորը, և հասարակաց անտեսութեան և եկամտից գլխաններէն իրեն խորհրդակցիներ պիտի ունենայ: Նոյն խնամածները՝ կառավարութեան սահմանադրական կանոններ ալ գնելու իշխանութիւն ունին, ինչպէս որ Նիւնիւայի դէպքուեցաւ: Նոյն իրեն հպատակները որքան սիրելուն ապացոյց մըն ալ տալու համար՝ իր երկրէն որքան մարդիկ որ քաղաքական յանցանքի համար պըտրուած կամ բանտարկուած են, ասոնց ամենուն ալ ընդհանուր և կատարեալ ազատութիւն կուտայ: Նոյն հրովարտակը ուր որ լսեց նէ՛ կը խնդար: Դուքսը ուր երթալը չի գիտցուիր:

Մարտի 25 ին դուքսը Վոլքինիս Նիւնիւայ եկաւ ծագուել (թէպիւր) կերպարանքով. բայց ճանչցուեցաւ. և հասարակութիւնը զինքը ծաղրելու կրասն. ուստի հոն ալ չի կրցաւ կենալ. գետ Նիւնիսա երթալու ճամբան բռնեց:

Դուքսը երթալէն ետքը Սոմալիս մէկ առժամանակեայ կառավարութիւն մը հաստատուեցաւ, որուն հանած առաջին վճիռը այս եղաւ. «Ինչպէս իշխանութեան վերջին մեծիւնը կորիճ լծկարտայններուն արեանը մէջ խեղդուեցաւ: Հայրենեայ մատնիչներուն, և անոնց երեսէն վնաս կըրողներուն մէջը հաշտութեան պայման չի կրնար ըլլալ: Փռանսա քօք Ե. ը մեզի իշխելէն դուրսեցաւ:

Ե. Օ. Գ. Ա. Յ. Ի. Ն.

Հասարակաց կրթութեան ատեն մը հաստատուելու համար աղբային երեսփոխան արժանապատիւ Կրճիկեան Յակոբ աղայն հետեւեալ առաջարկութիւնը կարգաց Վրքային գերագոյն ժողովցն որ իսկայն ընդունուելով հիմա այս ատենանին անգամները կ'ընարուին:

ՅԱՐԳԻ ԺՈՂՈՎԱԿԱՆՔ

Վրքի մը գլխաւոր ոյժերուն մէկն է ուսումն, ինչպէս ամէն մարդ գիտէ և կը վկայէ: Սենք նախ իրքէն ձեռք բերին այս ոյժը, քանզի աղէկ գիտէին թէ՛ միւսեւ այս չըլլայ, աղբը չի կրնար առաջ երթալ պէտք եղածին չափ. անոնք յիրաւի աշխատեցան ու հոգնեցան բայց պատուին առին, որ վրքէնցիներ թէ իրենք և թէ մենք: Նոյնպէս զանազան գիրք որ հիմա ունինք՝ և որոնցմով կը պարծնենք՝ անոնց աշխատութեան գեղեցիկ արգելքն է:

Ժամանակ անցնելէն ետեւ, կերպ կերպ պատճառներ վրայ եկան, որով այս ոյժը պահուեցաւ, չըսենք թէ բոլորովին կորեցաւ գնաց: Նոյն ժամանակին ըսելու եմք արդարեւ ժամանակ հիւանդութեան ուսման աղբին:

Բայց հիմա փառք Նստուծոյ, այս հիւանդութիւնը կամայ կամայ երթալու վրայ է, բարեսիրտ թագաւորներու օրով: Խաղաղութեան թշնամիները պոկեցան, ժողովրդաց հանգստութիւնը կուսելով՝ երկրագործութիւն, և երեսուրդներ արհեստներ օր ըստ օրէ կը ծաղկեն: Սենք գը վրայելով այս բարիքներէն յառաջ եկած օգուտները, սկսեց օգի առնուլ, և իր առջին ուսումնական ոյժը փնտրուել:

Վնասի, Տրապիզոն, Կարին, Վան, Կզնիկ, Կեսարիա, Սիս, Բերիա, Նիգրիտիս, Վան, Ուստիս, և այլ զանազան տեղուանք՝ Հայոց զաւակները կրթելու համար, պարտաւոր բացեր են, ուսկէ շատ ատենէ ի վեր զուրկ մնացեր են. թողում թուել Կոստանդնուպոլսոյ դպրատունները, որ հրամանները գիտէր, և որոց շատերը աչքով ալ տեսնէր. ասա աղբը այսպէս կ'աշխատի ինչպէս դուքսը ալ իմացեր էր: Թէ որ այս աշխատութեան չի կենայ, շատ աղէկ օգուտներ պիտի քուլէ: Հրեայ է որ գործ մը ինչ և ինչ ըլլայ բարի ըստ ինքեան, և օգտակար հասարակաց, Նստուած չի թողուր, որ այնպիսի գործը մնայ անպատու:

— [Երբայ Ծօհաննէս աղա Հիսարեան աղնիւ բա-
րեկամներնուս գրած և մեր անցեալ Թուովը հրա-

Երբ անձևեկի փառ և անբազ գործ մը կը տեսնեիր, ներքին աղ-
դեցու թեամբ մը ատար ամօթը չէ՛նք զգար մի մեր վրայ, բոլոր մարդ-
կու թեան վրայ, Նմանապես գովելի գործ մըն ալ տեսած ասեմնին ա-
տով մեր զրայ չէ՛նք մի պարծենար, ինքզինքնիս չէ՛նք փառաւոր
Արք. կիկեսերու հանդէսը տեսած ասեմնին, թէ որ քիչ մը զգացոր-
նալ թիւն ունինք չէ՛ն, չեմ կարծի թէ գօթարեւ մը ատոր վրայ աչ-
քերին նեւտեմք : Ընդ կապիտանի գոհու թիւն ու կեցող մը ուրախու-
թիւն կզգար արտերնուս մէջ, որ ներքին ու անսխալ վկայութի՛ մըն է
ատ սովորութեան լաւութեանը, վկայութիւն մը որն որ բարձրաձայն

Ողջ Լեւոսէք ։
Ողջունիւ սիրոյ և յարգանաց
29 Ապրիլ 1848 Աւուրց տեարոյդ ։
Դ. Ր. ։
Մահաբեի Սարգիս
Վանեցի վաճառական
Ի Եւրոպէի խան ։
Գեորգ Կալէան
Վանեցի վաճառական
Ի Վանեցի խան ։
Մահաբեի Սարգիս
Խոյնաճեան
Վանեցի ։

ՀԱՍՏԱՐԱԿԻՉԻ ԼՐԱԳՐԻՍ
ՅԻՆ. ՊԵՏԵՐ ԿՆՊ. ՉԽՈՐԷ
ՍԴԵՐԵԼԱՆԻՇԷ
Ի ՊԼԵԽԻՆԻ ԿՈՒՆԱԿԻ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ
Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ԳՈՐԾԱՆՈՒ ՄԻՒՀԷՆՏԻՍԵԱՆ